

МАЈЧИНИОТ ЈАЗИК – ФАКТОР ЗА ИДЕНТИТЕТ И КУЛТУРА

Проф. д-р Виолета Николовска

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Поводот по кој сме собрани тука е мајчиниот јазик. Годинава е во центарот на вниманието во многу земји. Најпрвин да дефинираме кој јазик е **мајчин јазик**? Тоа е јазикот кој детето го усвојува како прв јазик на комуникација во своето семејство. Овде нема да зборуваме за билингвалните средини во кои детето паралелно се запознава со два јазика: јазикот на семејството и јазикот на средината или двата различни јазика на родителите од различна националност, туку ќе зборуваме за **македонскиот јазик како мајчин јазик**.

Мајчините јазици и книжевноста создавана на нив се предмет на изучување **на сите нивоа на образование**: основно, средно и високо образование. Предмет се и на **научен интерес** во областа на лингвистиката, книжевноста, јазичната типологија, историја и сл. Ќе се прашате можеби **зошто учиме македонски кога сите знаеме да го зборуваме?**

Годинава навршуваат 110 години од објавувањето на познатата книга „За македонските работи“ од К. П. Мисирков. Да го побараме одговорот на ова прашање во неговата книга:

Јазикот е средство, со кое ние познаеме, што мислит, што осек'ат и што сакаат нашиот собеседник. Во јазикот се имаат одделни гласовни знакови или зборои за сите мисли, осек'аи'а и сакаи'а на еден чоек, **затоа јазикот на еден народ е негоо дуовно богатство и наследство**, во кое се закл'учуваат, отпечатени во гласовни знакови или зборои, сите народни мисли, осек'аи'а и сакаи'а, со кои имат живено и живит еден народ и кои се предаваат, као нешто свето от едно поколеи'е на друго. Да сочуат некој својот народен јазик и да го бранит као светиин'а, значит, да останит он верен на дуот на своите предедовци и да уважаат се, што имаат они напраено за својето потомство. Да се откажит чоек от својо народен јазик значит, да се откажит он и од народниот дух. Со тоа само се објаснуат сакаи'ето и усилијата на покорителите, да напраат покорените, да се откажат от својот јазик и да изучат на негоо место нивниот;

исто така со тоа се објаснуат упортството на покорените народи да сочуваат сето своје духовно народно наследство, а особито јазикот.

Таква милост кон нашиот народен јазик требит да имаме и није, ако сакаме да останеме верни на дуот на нашите предедовци. Милоста кон народниот јазик јет наш долг и наше прао. Није сме должни да милуваме нашиот јазик, зашто тој јет наш, исто така, као што ни јет наша таткоината ни. Првите гласои што и имаме чуено, сет гласоите на нашите татковци и мајки, гласоите и збороите на нивниот народен јазик. Преко ниф није добифме нашата прва дуовна храна, зашто со ниф се осмисл'уаше се, што видефме со нашите очи. Со народниот јазик није освојуаме психологијата на нашите татковци и предедовци: и се чиниме нивни дуовни последници, као што сме со снагата нивни телесни продолжаачи. Ако се односуаме со презрејн'е кон народниот наш јазик, није само врајк'аме со неблагодарност на нашите родители за сето нивно дуовно гледајн'е и воспитајн'е. Није имаме и прао, осем долгот, да браниме нашиот јазик и тоа прао ни јет свешчено. Секој, кој што напаг'ат на нашиот јазик, ни јет исто таков наш непријател', као и нападачот на нашата вера. Верата и јазикот, тоа сет душата на једен народ, со изменуајн'ето на кои, једен народ праит коренен душевен нреврат: он се откажуат от се прег'ешно и земат со ноо. Тој коренен преврат, ако стаат постепено во течејн'е на цели векои, не јет опасен, зашто једни делои од него се односуваат до једни поколејн'а, друзи до друзи поколејн'а, така да једни делои преминаваат по наследство, као народно наследие, и само некоји сет нои. Тој коренен преврат не јет опасен само, ако јет резултат на самостојното развијајн'е на народот.

(К. П. Мисирков, *За македонските работи*, 1903 година, од статијата *Неколку зборои за македонскиот литературен јазик*).

На старословенски јазик, јазикот на кој светите браќа Кирил и Методиј ги превеле Светите книги, зборот јазик значел и народ и јазик. Ете ја врската меѓу **јазикот и националниот идентитет**. Во светот постојат многу нации, како многу, различни семејства и тие нации си имаат свој јазик. Јазикот е показател на идентитетот, на припадноста кон одредена нација. Во оваа смисла најверојатно и К. П. Мисирков вели дека чувањето на јазикот е наш долг и наше право, дека чувајќи го мајчиниот јазик ја чуваме нашата татковина.

Оној што се грижи за татковината, се грижи и за мајчиниот јазик.

Во секоја држава, изучувањето на мајчиниот јазик на нејзините државјани е обврска и право. Во секоја држава се изучува мајчиниот јазик.

Но што е тоа што го учиме, а не го знаеме?

На часовите по македонски јазик, се стекнува најпрвин една лингвистичка култура, потоа се запознаваат особеностите на македонскиот јазик и се стекнува култура на јазичното изразување. Секако, во зависност од нивото на образование (во основно и во средно образование) се изучува и литература – создавана на македонски јазик, но и светска литература. Сево

ова го опфаќа значењето на терминот – филологија – љубов кон словото, кон зборот.

Да се задржиме малку повеќе на оние сегменти што се однесуваат на **јазикот во образованието**. Што се изучува од **областа јазик** во нашиот образовен систем? Она што сите го знаат е дека **се „учи граматика“**. Оваа синтагма ниту е многу јасна, ниту е многу популарна. **Што е тоа граматика?** Луѓето обично ја разбираат како збир од правила во некој јазик: како се образуваат минати времиња, како се менуваат именки, заменки, како се анализира реченицата. Ваквото разбирање на граматиката е **традиционално** и потекнува уште од филозофските размислувања на Аристотел и Платон, на филозофите од Александриската школа во античко време.

Модерната лингвистика (наука за јазикот) на јазикот гледа поинаку. Јазикот го разгледува како систем од знаци, систем кој функционира како жив организам. Секој јазик си има своја структура. Тоа е мрежата на односи помеѓу знаците – јазични единици. Како е можно со само 31 глас во нашиот јазик да пренесеме толку многу соопштенија, да напишеме прекрасна литература, да создаваме научни дела? Тоа го изучува лингвистиката, тоа се учи на часовите по мајчин јазик. Се учи јазичниот систем. Во нашиот јазик, овие гласови се организираат и се комбинираат на различни нивоа и формираат единици што изразуваат значења: од најмали (морфеми) до најголеми (текстови). Тоа се учи на часовите по македонски јазик, по граматика.

Секој јазик е различно структуриран, на различни начини ја опишува стварноста во која живее. На пример, со нашиот јазик можно е за нешто што се случило во минатото да дадеме информација дали сме биле сведоци на настанот или не (**категија засведоченост**). На пр. *Претставата беше убава* (ако сум ја гледала) и *Претставата била убава* (ако не сум ја гледала). Оваа информација кај нас се пренесува со форми на глаголите, за разлика од други словенски јазици (српски, руски) во кои таква можност нема. Таму оваа информација се пренесува на друг начин, на пример со посебни зборови. И ова се учи на часовите по граматика. Се учи тоа што е специфично и карактеристично за мајчиниот јазик, што го разликува нашиот јазик од другите јазици.

Но, на часовите по мајчин јазик се учи и нешто друго. Се стекнува **култура на јазично изразување**. Можеби сте го чуле изразот „сакам (да) кажам – не знам (да) речам“. Тоа е кога сакаме нешто да кажеме но ни недостигаат зборови, „не сме свои со својот јазик“. Мислите и речениците треба просто да течат. Да бидат убаво оформени, за да може секој да нè разбере. Убавиот јазичен израз е одлика на добар личен стил. Замислете интелектуалец што не знае да се изразува! **Јазичната култура е нешто што се стекнува и се негува**. Тоа се прави во образованието, за тоа пример ни

даваат и медиумите и сите јавни институции во кои комуникацијата треба да биде на официјален, стандарден македонски јазик. Сите ние сакаме да имаме добар стил: во однесувањето, во облекувањето, во изразувањето. Убавото јазично изразување, јазичната култура е одлика на однегуван личен стил. Ќе се запрашате можеби каде е тука местото на дијалектите? Каде ќе најде место жаргонот на младите, кој е многу сликовит, креативен и духовит? Одговорот е – за секој стил си има свое место на употреба. Исто како и со облеката. Не се облекуваме исто за на свадба и за на дневен, службен состанок.

Во науката за јазикот постојат термини **компетенција на систем и компетенција на употреба**. Со првиот термин се означува познавањето на јазичниот систем. Секој роден говорител на еден јазик, јазик кој за него е мајчин јазик, ја има компетенцијата на системот – знае да го зборува јазикот. Компетенцијата на употреба се стекнува подоцна, кога детето ќе излезе од семејната, домашна средина и ќе влезе во социјалното окружување, првенствено во образованието. Тука детето се запознава со различните Астилови на мајчиниот јазик. Дознава дека во училиште се зборува на некоја форма која личи, но не е идентична со формата на која се зборува дома, со роднините, со пријателите. Детето се запознава со **стандардниот јазик**. Стандардниот јазик се смета за еден вид **социолект**. Тој е резултат на **договор** во одредени историски услови. Договор кој дијалект или група дијалекти ќе се земат за основа на стандардниот јазик. Тој стандарден јазик има своја **норма** (правила): каков е акцентот, дали се образуваат акцентски целисти, правописни правила, граматички правила, лексички и сл. Таа норма се развива и се негува. Се развива од страна на јазичните стручњаци (се следи и се насочува нејзиниот развој), а се негува од страна на сите зборувачи на тој јазик.

Колку ја негуваме нормата на стандардниот јазик? Колку и во кои ситуации зборуваме литературно? Тука ја согледуваме нашата **јазична култура**. Нормата треба да се почитува во секоја формална, официјална комуникација. Значи на училиште, во пошта, во суд, на телевизија, радио. Дали со професорите зборувате на литературен јазик? Дали во службената електронска комуникација пишуваме на кирилица? Дали употребуваме интерпункциски знаци? (Интерпункцијата во пишаниот текст го одразува ритамот на зборувањето – паузите, интонацијата.) Дали пишувате **Ќ** и **Ѓ**? Дали ставате надреден знак над заменките **не** и **се**? Можеби овие работи изгледаат незначителни, но тие се слика на јазичната култура. Кога се облекуваме, сите сакаме да изгледаме убаво: да се измиеме да се нашминкаме, да ставиме накит (жените – а и мажите си имаат свои желби). Тоа е културата и стилот во облекувањето. Но и во јазичното изразување треба да ја негуваме културата и стилот.

Сега да се вратиме на **дијалектите**. Каде и дали се употребуваат тие? Дали тие имаат пониска вредност од стандардниот јазик? Секако дека не. Напротив. **Тие се живата јазична реалност**. Тие се основата на литературниот јазик. Тие се ризницата од која овој јазик се збогатува и освежува. Само треба да се знае која форма во која ситуација се употребува. Замислете на некој „гореспоменат“ да му изјавите како „долупотпишан“ љубов во административен стил!

За мајчиниот јазик, за националниот јазик, за стандардниот јазик може уште многу да се зборува. Прашањата во врска со стандардните јазици се предмет на посебни научни истражувања. Ние тука ќе го запреме нашево денешно излагање на тема **мајчиниот јазик – фактор за идентитет и култура**.

Ќе завршиме споменувајќи резултати од една анкета што ја работевме во врска со еден проект. На анкетираниите им беа поставувани прашања: Што мислите кој јазик е најубав / најбогат / најгрд? Добивавме различни одговори. Кои немаа лингвистичка, туку психолошка или социолошка основа. Убави, грди, богати јазици нема. Штом на еден јазик се комуницира, тој си е доволно богат. Може да биде сиромашно само нашето познавање на сите изразни форми на тој јазик. Убав јазик е оној јазик што го сакаме. А тоа треба да биде најпрвин мајчиниот јазик.